

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINING MONETIZATSIYA DARAJASI VA UNI OSHIRISH YO‘LLARI

Berdinazarov Zafar Ulashovich,

Iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Tashkent International University

Akademik ishlar bo‘yicha prorektor

Isayev Otabek Djurabayevich,

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Raqamli iqtisodiyot kafedrası tayanch doktoranti

Ma‘lumki, iqtisodiyotning o‘shishi, boshqa omillar bilan bir qatorda, iqtisodiyotdning pul mablag‘lari bilan ta‘minlanganlik darajasi (monetizatsiya koeffitsiyenti)ga ham bog‘liqdir. Iqtisodiyotni me‘yordagi pul mablag‘lari bilan ta‘minlash uning o‘shish barqarorligini saqlash va ta‘minlashga katta ta‘sir ko‘rsatadi.

Tadqiqotchilarning tahlillariga ko‘ra, 2020 yilda AQSH iqtisodiyotining monetizatsiya koeffitsiyenti 91.7%ni, Germaniya – 103%, Fransiya – 118%, Byuk Britaniya – 133.6%, Yaponiya – 206.7%, Xitoy – 215.6% va Rossiyada – 55%ni, O‘zbekistonda esa ushbu ko‘rsatkich o‘sha davrda 15.1%ni tashkil etgan [1, 2].

Iqtisodchilar o‘rtasida ushbu koeffitsiyentning normativ ko‘rsatkichi borasida yagona fikrlar mavjud emas, chunki mamlakatlarning rivojlanish darajasi bir-biridan farq qiladi. Shunday bo‘lsa ham aksariyat iqtisodchilar mamlakat iqtisodiyotining monetizatsiya koeffitsiyenti 50%ni tashkil etsa uni chegaraviy ko‘rsatkich deb hisoblash mumkinligi haqida fikr bildirishadi.

Shuningdek, Jahon banki ma‘lumotlariga ko‘ra 2022 yilda dunyo mamlakatlari iqtisodiyotining monetizatsiya darajasini 3 toifaga ajratib tadqiq qilingan (jadvalga qarang).

Jadval ma‘lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, 74 ta davlat, shu jumladan Armaniston, Gruziya, Rossiya Federatsiyasi kabi davlatlarda monetizatsiya darajasi o‘rtacha toifaga (50%dan yuqori) kiritilgan, 61 ta davlat, shu jumladan Ozarbayjon, Belarus, Tojikiston, O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston mamlakatlari past toifaga (50%dan past), 30 ta mamlakat esa, shu jumladan Avstraliya, AQSh, Buyuk Britaniya, Kanada, Singapur, Xitoy va Yaponiya mamlakatlari yuqori toifaga (100%dan yuqori) tasniflangan.

2022 yilda dunyo mamlakatlarining monetizatsiya darajasining guruhlar bo‘yicha taqsimlanishi¹

T/r	Monetizatsiya darajasi	Mamlakatlar soni	Mamlakatlar
1	Monetizatsiya darajasi yuqori > 100%	30	Avstraliya, AQSh, Buyuk Britaniya, Boliviya, Braziliya, Kambodjia, Kanada, Singapur, Tailand, Yangi Zelandiya, Xitoy, Xorvatiya, Gonkong, Isroil, Yaponiya va h.k
2	Monetizatsiya darajasi o‘rtacha	74	Albaniya, Jazoir, Armaniston, Baxrayn, Bangladesh, Bolgariya, Chili, Chexiya,

¹ Jahon banki ma‘lumotlari asosida mualliflar tomonidan tuzildi (<https://data.worldbank.org/indicator/chart>)

	50 % dan 100 %		Daniya, Gruzziya, Ekvador, Misr, Gonduras, Vengriya, Islandiya, Hindiston, Eron, Rossiya, Ummon va h.k
3	Monetizatsiya darajasi past < 50%	61	Afg'oniston, Angola, Argentina, Ozarbayjon, Belarus, Kamerun, Kolumbiya, Tojikiston, Indoneziya, Keniya, O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'izston, Meksika, Ukraina, Pokiston va h.k

Yuqorida tahlil qilingan davlatlar iqtisodiyotining o'sish ko'rsatkichlari (YaIM - GDP) ham 2022 yilda yaxshi natijalarni ko'rsatgan. Xususan, monetizatsiya darajasi o'rtacha toifaga kiritilgan Armaniston va Gruzziya davlatlarining GDP o'sish ko'rsatkichlari mos ravishda 12.6 va 10.4%ni tashkil qilgan bo'lsa, monetizatsiya darajasi past toifaga kiritilgan Ozarbayjon Respublikasida 4.6%ni, Qozog'istonda – 3.2%, Qirg'izistonda– 6.3% va O'zbekistonda – 5.7%ni tashkil etgan. Monetizatsiya darajasi yuqori toifaga kiritilgan rivojlangan davlatlar, xususan Avstraliyada ushbu ko'rsatkich 4.3%ni, Buyuk Britaniyada – 4.3%, Kanada – 3.8%, Singapur – 3.6%, Xitoyda – 3.0%ni tashkil qilgan².

Iqtisodchi olim Ya.Mirkin o'z tadqiqotlarida yirik davlatlar Xitoy, Hindiston, Malazaiya va boshqa mamlakatlarda monetizatsiya darajasi va iqtisodiy o'sish o'rtasida to'g'ri bog'lanish borligiga xulosaga kelgan. Uning fikriga ko'ra:

- mamlakat iqtisodiyotining monetizatsiya darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, iqtisodiyotga shuncha ko'p investitsiya yo'naltirish (kiritish) va shu orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlash mumkinligi;

- monetizatsiyaning past darajasi iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qilishi, xususan milliy iqtisodiyot norezidentlarining qisqa muddatli investitsiyalarga bog'liqligi kuchayishi, moliya sektorining resurs salohiyatining zaiflashishi hamda iqtisodiyotda pul narxining oshishiga olib kelishi ta'kidlanadi [3].

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda shuni aytish mumkinki, O'zbekistonda hozirgi vaqtda monetizatsiya darajasi chegaraviy ko'rsatkichdan 2 barobar past. Monetizatsiya ko'rsatkichining pastligi o'z navbatida iqtisodiy o'sish suratlarini yanada oshirishga salbiy ta'sir qilmoqda.

Ayni vaqtda iqtisodiyotning monetizatsiya darajasini oshirishga to'siq bo'lib turgan asosiy muammolar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- mamlakat moliya bozorining miqyosi va ko'lami etarli darajada rivojlanmaganligi, ayniqsa qimmatli qog'ozlar bozorining jozibador emasligi;

- pul taklifi kanallari (valyuta, kredit, byudjet) samaradorligining pastligi;

- real sektor moliyaviy resurslari (ishlab chiqarish va iste'mol sohalari)ning bankdan tashqari aylanmasining yuqoriligi shular jumlasidandir.

Yuqoridagi muammolarni hal etishda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- mamlakat moliya bozorining jozibadorligini oshirish maqsadida xalqaro moliya bozori instrumentlari turlarini, ayniqsa qimmatli qog'ozlar bozori instrumentlari bo'yicha (birja fondlari

² Jahon banki ma'lumotlari (<https://data.worldbank.org/indicator/>)

(ETF), investitsiya fondlari, ko'chmas mulk investitsion trastlari (REITs), obligatsiyalar, derivativ shartnomalar (opsionlar, fyucherslar, svoplar kabi), cheklar, depozit sertifikatlari va b.) muomalasini keng joriy qilish;

- pul taklifi kanallari (valyuta, kredit, byudjet)ning tegishli yo'nalishlar bo'yicha monetizatsiya jarayonlari samaradorligini oshirish. Xususan, valyuta va kredit kanallarining real va bank sectoriga, byudjet kanalini esa qimmatli qog'ozlar bozori bo'yicha monetizatsiya mexanizmini rivojlantirish va takomillashtirish;

- real sector moliyaviy resurslari (ishlab chiqarish va iste'mol sohalari)ning bankdan tashqari aylanmasiga batamom barxam berish mexanizmiga o'tish Bunda real sector sub'ektlari o'rtasida xom-ashyo va tovar-moddiy boyliklarni xarid qilish va tasarruf etish mexanizmini to'liq raqamlashtirish, yani korporativ va davlat xaridlari mexanizmlarini raqamli real sector modeliga o'tkazish lozimdir.

Mazkur chora-tadbirlarni jadallik bilan amalga oshirish mamlakat iqtisodiyotini pul bilan ta'minlash muammosini keskin pasaytiradi, iqtisodiy o'sish suratlari esa keskin oshirishga xizmat qilish bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Svetlana Zenchenko, Wadim Strielkowski, Lubos Smutka, Tomáš Vacek. Monetization of the Economies as a Priority of the New Monetary Policy in the Face of Economic Sanctions. *Journal of Risk and Financial Management* 15(3):140, March 2022. DOI:10.3390/jrfm15030140.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari (<https://cbu.uz/uz/statistics/buletin/?year>).
3. Миркин Я.М. Финансовое будущее России: экстремумы, бумы, системные риски. М.: GELEOS Publishing House; Кэпитал Трейд Компани, 2011. 300 с.
4. Markaziy bank Boshqaruvining 2023 yil 26 oktyabrdagi "Pul-kredit siyosatining 2024 yil va 2025-2026 yillarga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari" https://cbu.uz/oz/press_center/releases/1451705/